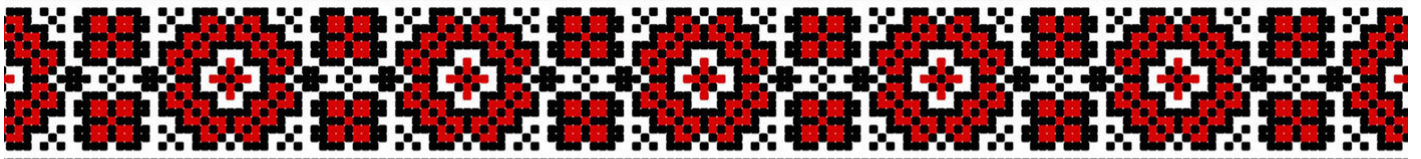

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Андрій Чайковський

ОЛЮНЬКА

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Андрій Чайковський

Олюнька

«Мультимедийное издательство Стрельбицкого»

Чайковський А.

Олюнька / А. Чайковський — «Мультимедийное издательство Стрельбицкого», — (ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

«Олюнька» Андрія Чайковського – родинно-побутова повість, присвячена темі соціальної нерівності***. Головна героїня твору – дівчинка-сирота, яка живе у селі, умовно поділеному на два класи: шляхта і хлопці. Чайковський виразно демонструє, як несправедливість і прагнення до багатства спотворюють людські долі. Перу автора належать також й інші твори, зокрема, «За сестрою», «В чужім гнізді», «Малолітній», «Своїми синами», «Панич», «Жовнір», «Хто винен», «За віхоть сіна» тощо. Андрій Чайковський – український письменник і громадський діяч, майстер романтично-історичної та психологічної прози.

© Чайковський А.

© Мультимедийное издательство
Стрельбицкого

Содержание

I	6
II	11
III	14
Конец ознакомительного фрагмента.	18

Андрій Чайковський ОЛЮНКА

Повість

I

Над Дністром на правому березі, на дві милі нижче від міста Самбора, лежить велике село Пишнівці. Розташоване воно на узгір'ї, на чорній урожайній землі. Одна половина його, та, що до Дністра ближче, лежить нижче, і частенько Дністер, виливаючи нагально свої води в тих сторонах, заглядає до хат і виганяє їх мешканців з товаром і з тим, що захопити вдасться, на другу половину села, до сусідів, що мають хати на узгір'ї. Дністер, від Пишнівців почавши, стає крутий. Береги його з того боку, що від Пишнівців, стрімкі й такі крихкі, що вода рік-річно вириває по куску берега, а через те ріка наближається чимраз більше до села.

Село Пишнівці різниться від інших сіл наддністрянської околиці хіба тим, що воно розпадається на дві адміністративні громади: на шляхетську, що зветься Закуття, і хлопську, або рустикальну. Обі ті громади мають хіба спільну церкву й школу, та й тут намагаються не змішуватися між собою, бо, на їх думку, і перед богом хлоп шляхтичеві не рівня. Та класова незгода переноситься і на школярів, що вчаться в однім будинку; вони між собою не любляться, не хочуть сидіти суміш на лавках і так, як їхні батьки, дражнять одні одних та роблять собі взаємні пакості.

Кожна громада має своє окреме начальство з окремою радою. На Закутті начальникує префект з асесорами¹, а в громаді рустикальній – звичайний вїт з присяжними. Між закуттянами і хлопами нема найменшого зв'язку. Вони стараються якомога різнитися й убранням, і бесідою, й звичаями. Закуттяни носять капоти сурдутового крою, хоч би й з полотна, кашкети, тобто шапки з дашками, схожі дещо на російські, хіба що вужчі дном, де-де рогатівки крою кілінського, взимку – низенькі баранячі шапки, «пасові чоботи», такі, що халяви шиті по боках на лад німецьких штіфлів². Жінки носять крамські строкаті спідниці, кацабайки, а на голові хустини, зав'язані під бородою. Волосся чешуть гладко, а косу обв'язують на міщанський лад ззаду голови в коліща. Йдучи в церкву, або при яким більшим святі, закидають на себе великі хустки, та так, що вони зсуваються нижче плечей і лиш на раменах задержуються. Одним словом, у їхній одежі видно якусь панську претензію, вони бажали б усе і всім показати себе вищими від хлопів» котрих прозивають мургами з чорним піднебінням.

Однак і хлопи не хочуть шляхті ні в чому поступатися. Вони не цураються свого хлопського строю. Одягаються в полотняні кафтани слов'янського крою, в кожухи, в широчезні, трохи на козацький лад шиті штани та великі угнівські чоботи з закаблуками. Жінки носять на голові чіпці, волосся заплітають високо на голові, а над чолом пускають його в гриву, що зветься жмудами. Спідниці домашньої роботи. Одним словом, пишнівські хлопи мають вигляд українських селян, а шляхта, що пам'ятає ще дещо зі своїх традицій та шляхетських привілеїв, подобає на якусь хлопсько-панську мішанину. Та це водиться і з бесідою, і з молитвою. Хлоп не хоче інакше говорити, як по-українськи, не знає іншої молитви, як української; шляхтич дуже радо вживає слова польські, розуміється, в покаліченім вигляді, імена українські вимовляє по-польськи, а вчитися польської молитви належить до доброго тону. Шляхта незадоволена теперішніми порядками та все з жалем згадує часи польського панування, де шляхетські привілеї багато значили і хлоп був хлопом, а не чоловіком.

Хлопи, де лиш можуть, висміюють шляхтичів і прозивають їх макогонами через те, що колись шляхта носила свої дипломи або легітимації шляхетські в бляшанках, подібних до макогонів.

Родинних зв'язків між хлопами і шляхтою нема й, либонь, не скоро будуть. А якщо коли трапилося, що шляхтянка віддалася за хлопа, то вже їй не показуватися на вулицю Закуття, ба

¹ Членами громадської ради в шляхетській частині села.

² Чобіт.

навіть і строю шляхетського мусила зректися, а то, либонь, подерли б на ній на шматки. Так само здерли б капоту з такого шляхтича, котрий оженився б з хлопкою.

У цілім Закутті мешкав один-однісінький хлоп Ябчак Іван. Був це заможний газда, статечний. Мав він двох синів – Сенька та Гриця. Були то роботящі та тверезі парубки. Однак загорода Ябчака була відділена від усіх шляхетських осідків так, що навіть мусив через свій город зробити собі власну вулицю, щоб з сусідами не сходитися.

А втім, у цілому Закутті сама шляхта. Є тут Гординські-Федьковичі, Чайковські-Тимковичі, Городиські-Ядвищаки. Останні назвища – то родові, або, як вони кажуть, придомки. Себе вони кличуть по батькові, і так є тут Яців Ясьо, Петрів Ясьо, Стефанів Юзьо й інші.

Було це в місяці серпні 1856 року під час холери. Іван Ябчак порався на своїм обійсті коло воза, котрим мали їхати сини в поле по хліб. Він кілька разів зазирає через пліт до свого сусіда Юзевого Лукаша, крутив головою та муркотів щось сам до себе. Зазирнув ще раз та, не вертаючи вже до своєї роботи, гукнув до сусіда Ясевого Петра, що мешкав на другому боці від загороди Юзевого Лукаша:

– Пане сусіде! Пане Петре! Вже щось зо два дні не бачу я, щоби хто отвирав хату пана Лукаша... Чи не сталося там яке нещастя? В хаті лиш собака виє заодно.

Жоден хлоп не наважиться заговорити до шляхтича по імені, упустивши слово «пан», бо інакше почує ганьбу.

Петро Ясів покинув сокиру, що нею рубав дрова, обернувся до Ябчака, поглянув через пліт на обійстя Лукаша, обтер рукавом піт із чола, поміркував трохи та й каже:

– І я їх уже зо три дні не бачив... Може, повмирали?!

– Та треба би щось зробити – га?

– Та що робити? Яке мені діло заглядати до чужої хати... Треба би закликати пана префекта.

– А от і пан префект іде, – каже Ябчак. І справді в тій хвилі надійшов вулицею префект Закуття – пан Даньо Михасів.

– Пане префекце! – каже Петро Ясів. – Уже три дні, як хата Лукаша не відчиняється, а всередині собака так виє, аж страшно.

– Гм... виє собака, кажете, пане Петше, та й хата три дні не отвирана... гуп... Ну, то треба би щось робити, треба би пана асесора... Пане Яне! А ходіть-но сюди – закликав до сусідньої хати.

Іван Петрів, почувши голос свого зверхника, покинув свою ранішню роботу і, перелізши через пліт, став таки зараз коло префекта.

– Дзень добрий! – каже. – А що там, пане префекце?

– Гм... от бачите. Пан Пйотр каже, що три дні ніхто не виходив із Лукашевої хати та й що там собака дуже виє. Мусимо там подивитися... може, яке нещастя!

Пан префект говорив це з дуже поважною міною, хоч йому було трохи лячно, бо холера мела в Закутті людей, як мітлюю, тож і тут можна було сподіватися нової жертви.

Всі три перелізли через перелаз і стали під вікном.

– Гм... Ябчак!.. Ану ходіть сюди... буде нас більше.

Ябчак сказав ще кілька слів синові, що брався їхати в поле, переліз через пліт і наблизився до трьох шляхтичів.

– А що будемо робити?

– Гм... треба би подивитися у вікно...

До одного вікна підійшов префект, до другого – Іван Петрів, позаслонювалися долонями від денного світла й так дивилися хвилю досередини.

– А що там? – питає Петро Ясів.

– Гм... одно лежить на постелі, друге – на землі... Може, вони сплять?

Собака, почувши людей під хатою, став ще дужче вити, скавувати та дертися по дверях.

Тепер приступив Ябчак до вікна, поглянув усередину і сказав:

– Сплять вони, та вже й не прокинуться більше... вони неживі.

У цій хвилі почули вони зсередини хати тихенький плач дитини.

Не було сумніву, що Лукаші повмирали. Ясьо Петрів став сіпати двері, але вони були замкнені. Він уперся, цілою силою, Ябчак помагав, і за хвилю висадили двері з бігунів. Наполоханий пес вискочив у тій хвилі надвір. Він був сухий-сухий – шерсть стояла на нім як щітка, хвіст сховав під себе, язик вивалив та почав ганяти по подвір'ю, наче скажений.

– Свентий Яне з Дуклі! – закричав префект, відступаючись до перелазу. – Гм... таж цей пес сказився!

– Не бійтеся, не сказився, – каже Петро Ясів. – Він лише дуже голодний, – і вийняв кусень хліба з кишені та кинув псові.

Пес скочив жадібно на хліб і за малу хвилю з'їв увесь, начеб проковтнув муху. Заспокоївши перший голод, пес присів проти свого добродія, махав хвостом, облизувався, як би давав пізнати, що з'їв би ще.

Тепер отворили хатні двері. Звідси ударив такий нездоровий дух, що всі чотири вибігли чимскоріш надвір, щоб дихнути свіжим повітрям. Ябчак пробував створити вікно, але не міг, та вибив кулаком шибу, щоби впустити свіжого повітря. По хвилі увійшли знов до хати, та аж задрижали від того, що побачили.

Лукаш, увесь посинілий, з розхристаною сорочкою, лежав серед хати. Його волосся, помішане з соломою, очі, запалі в голову, начеб уже випливи, рот створений, вискалені зуби та судорожно затиснені кулаки показували, що Лукаш провів страшну боротьбу зі смертю, поки вона його подолала.

На постелі, обернена лицем до стіни, лежала мертва Лукашиха. Вона також перебувала немалі муки, як показували затиснені коло живота руки й напружені ноги. Одно око Лукашихи було отворене. Воно немов дивилося на маленьку півторарічну Олюньку, що пищала коло грудей матері, бо не мала вже сили ані голосно заплакати, ані всадити до маленького свого ротика мертвої материної груді.

Мала Олюнька скиміла, як голодне цуценя.

Усіх присутніх пройняв страх. Вони перехрестилися й стали без думки шептати молитви, не в силі отямитися.

Першим Ябчак приступив до постелі обережно, щоб не завалити собі ніг, і витягнув дитину з тих нечистот, в яких вона лежала і які звичайно бувають при холеричних нападах.

Дитина подавала слабкі ознаки життя. Ябчак узяв по дорозі з жердки над постіллю якусь суху шмату, горнятко з полиці і вийшов до сіней, не оглядаючись на своїх товаришів, то стояли, як приковані, й не могли отямитися.

Вийшовши до сіней, Ябчак здійняв дитини мокру брудну сорочку, черпнув води з бочки, обмив дитину, як міг, завинув у шмату і виніс надвір.

Жінка Петра Ясевого стояла вже на своїм обійсті, цікава, чого її чоловік із префектом пішов до Лукашевої хати.

Петриха спитала Ябчака:

– А що там діється?

– Лукаші обоє, небіжчики... Дайте, пані, трохи молока для дитини... Голодне, ледве пищить.

– Матко боска кальварійська! – крикнула Петрика, сплеснувши в долоні, й побігла швидко до хати.

За малу хвилину вийшла, несла в кожній руці горнятко і, йдучи до перелазу, переливала з одного в друге молоко, щоб його охолодити. Ябчак узяв горня з дрижачих рук Петрихи і приложив до ротика дитини. Дитина стала жадібно ковтати молоко, а Петриха напоминала:

– Та не давайте ж відразу багато, бо дитині зашкодить. А що ж там і як? – допитувалася далі.

Але Ябчак не відповідав нічого. Він, либонь, і не чув слів Петрихи так був зайнятий своєю роботою.

За той час повиходили й інші з хати Лукашів. Префект послав якогось хлопця, що надбіг туди, по холерників, грабарів холеричних. Хлопчина пігнався до корчми, а кого лише здибав по дорозі, розповідав про наглу смерть Лукашів. За короткий час майже все село дізналося про нещастя. Всі хрестилися та охкали, однак у багатьох цікавість брала верх над страхом, тож ціла вулиця коло Лукашевої хати наповнилася людьми. Декотрі були навіть такі відважні, що перелізли через перелаз і стали заглядати до хати.

Префект, боячись, щоб хто не заразився, порозганяв натовп повагою свого чину й своєї палиці, поставив сторожа при дверях хати, а сам приступив до громадки старших шляхтичів, що стояли на вулиці.

– Дзінь добрий, пане префекце! – привітали його шляхтичі, кланяючись шапками.

– Гм... Панове браця, треба би порадитися, що робити з дитиною... Так годі кинути її на вулиці. Старшина переглянулася і почухалася в голові.

– Таж це ще дитина, – відізався один, – без груді не обійдеться... Було це як би явна перешкода, щоби хто змилювався над дитиною.

– Гм... правда й те, але таки годі... гм... Ну що ж? – сказав префект і поглянув на громаду. Всі мовчали ніхто не ворухнувся.

– Коли ви, панове, не хочете, то я її візьму, – каже Ябчак, держачи на руках дитину, вже нагодовану. Дитина, наче відчуваючи свого покровителя, усміхнулася до Ябчака і ловила його вуса своїми голими рученятами. – У мене, – мовив далі Ябчак, – недавно взяв бог таку дитину, тож і сорочинка знайдеться, і хліба, слава богу, не купую... От якось вигодується! На ті слова шляхта заворушилася.

– Ще чого! Щоб шляхетська кров валялася по хлопських припічках!... Ми не допустимо до того, хоч би мали дитину чергою годувати.

– Гм... пусте балакання! – промовив префект. – Дитина не теля, щоб її чергою по тижню годували. Або кажіть, хто бере дитину, або ні, то зараз віддам її Ябчакові. Годі так дитину змарнувати. Але як візьме Ябчак дитину, то візьме й двадцять моргів ґрунту, що Лукаші залишили, котрого вона правна спадкоберчині³...

Аж тепер нагадала собі шляхта, що покійний Лукаш лишив двадцять моргів доброго ґрунту й хату, нагадала собі, що був багачем, що в нього зви чайно був наймит, котрий тепер десь подівся, мов у воду вскочив.

– Та моя жінка має малу дитину при грудях, могла би й цю годувати, – відізався несміло Ян Фльорків.

– А моя хіба не потрафила би цієї штуки? – заговорив уже сміліше Стефан Миколаїв.

– Вибачайте, панове! Покійна Лукашиха була моєю рідною сестрою, – сказав Андрій Лукашів, виступаючи наперед.

Не було що казати на таке тверде слово. Префект казав віддати дитину вуйкові. Той приступив до Ябчака, що готовий був узяти дитину й без ґрунту.

– Га, най і так буде! – сказав і подав Олюньку Андрієві.

В тій хвилині дитина розплакалася, та не знати, чи загризла її в животику натще випита пожива, чи, може, несвідома дитяча душа відчула недолю, яка її жде...

Над'їхали холерники, витаскали тіла Лукашів із хати, вложили в скриню, що була на возі, й замкнули віко. За наказом префекта повиносили з хати солому й забруднене плаття, склали на зад воза, позамітали й повідчиняли вікна.

³ Спадкоємниця.

Під час роботи холерників усі присутні клякали та молилися шепотом. Упоравшись зі всім як слід, холерники посідали на віз, один узяв віжки в руки, гукнув на коней, луснув бато-гом, віз викотився на вулицю і погнав стрілою.

Ще не затихло дудніння воза, як уже всі розійшлися з Лукашевого обійстя. Лиш один вартовий остався, поки префект не прибав на дверях громадської печатки. Ябчак, сумний, переліз через пліт і взявся до своєї роботи. Андрій Лукашів поніс дитину, що голосно кричала, а цілий натовп людей поплівся за ним.

Ось так розсталася Олюнька зі своїми батьками, яких до цієї пори не пізнала гаразд та вже й не мала пізнати на цьому світі.

II

Ганна, жінка Андрія Лукашевого, була зайнята важливою роботою. Вона винесла на подвір'я варену бараболу, дробила її пальцями і кидала гусям, а ті покvapно збирали своїми жовтими дзьобами. Саме тоді Андрій, придержуючи одною рукою дитину, другою відчиняючи хвіртку, увійшов на подвір'я. Олюнька, що під час дороги була заспокоїлася й задрімала, тепер прокинулася й заплакала голосно.

Андрі́ха почула плач дитини, обернулася, побачила чоловіка з дитиною на руках і скрикнула:

– Матко боска!.. А ти де взяв ту́ту пи́щавку? На вулиці знайшов чи на гно́ю?.. По́що мені тут яке́сь дрантя зно́сиш?.. Чи ж я свого не маю до́сить? У Андрі́їв бу́ло тро́є ді́тей.

– Ціть, жі́нко! Не́щастя...О́боє Лука́ші померли від хо́лери, лиши́лася си́рота... тре́ба бу́ло взяти... це ж моя се́стрінка.

– Та що мені до того? Що мені до твої́х се́стрінок? Ви́кинь то́то де до ді́дька!

– Що́ бо ти, Га́ню, говори́ш? Що́ ж воно ви́нне, що лиши́лося, та й де я його́ по́діну?

– Ме́ні що́ до того?! Я чу́жих баху́рів до́глядати не бу́ду... або воно з ха́ти, або я!

На той го́лос на́дійшов ста́рий си́вий ді́дусь, що ро́бив що́сь у сто́долі. Бу́в це ба́тько Андрі́я й не́біжки Лука́шихи.

– А то чо́го вона та́к ро́зкрича́лася? – пита́є здивова́но.

– Не́щастя, тату́ню! О́боє Лука́ші по́вмирали від хо́лери... що́йно ви́везли їх хо́лерники. Мабу́ть, три дні ле́жали ме́ртві в ха́ті, і ніхто не зна́в, – говори́в Андрі́й крі́зь сльо́зи.

Ста́рий Лу́ць став, як гро́мом при́битий. Ві́н не мі́г промови́ти й сло́ва, ру́ки в нього́ тря́слися, губи́ дри́жали мо́в у ли́хоманці.

– Бо́же мій, бо́же! За що́ мене та́к кара́єш на ста́рі лі́та? Мої́ ді́тоньки бі́дні! До́нечко моя лю́ба! Не за́мкнеш ти ме́ні по́вік, а ме́ні не до́велось на́віть по́бачи́ти те́бе та по́благослови́ти в дале́ку доро́гу! – І запла́кав ста́рий гі́ркими сльо́зами. – Га, во́ля бо́жа! Хто зна́є, чи́є за́втра...

На́близився до ма́ленької Олю́ньки й ці́лував ли́ченько, ві́чки та ма́лесеньке чо́ло.

– А я то́бі ще́ раз ка́жу, що чу́жого баху́ра й на о́чі не хо́чу ба́чити! – кле́пала сво́є Андрі́́ха.

– Мо́вчи, жі́нко бе́з се́рця! – Гримну́в ста́рий. – Ва́-а-жа-а-а́й! – І по́грозив ру́кою. – Я́кби в то́бі бу́ла хо́ч кра́плинка лю́дяно́сті, то́бі б я́зик став ду́бом, по́ки б ти та́ке сло́во ви́мови́ла. Про́си бо́га, що́би то́бі про́стив ті ду́рні сло́ва... Що́ Лука́шам ни́ні, то на́м за́втра мо́же ста́тися, – а де тво́ї ді́ти по́діну́ться? Що́ з ни́ми бу́де? Як би то́бі в мо́гілі ле́жало́ся, ко́ли б хто тво́їми ді́тьми та́к на́кида́вся?

Андрі́́ха за́мовкла. Хо́ч вона чо́лові́ка ма́ла ні за що́ й ро́била з ни́м що́ са́ма хо́тіла, то та́ки ста́рого Лу́ця бо́ялася як во́гню і хо́ч ма́ла та́кий го́стрий я́зик, що ні́яка шля́хтянка в ці́лім Заку́тті не мо́гла її пе́реговори́ти, я́кось не сме́ла пе́ред ста́рим Лука́шем огри́зати́ся. Чи це че́рез його́ ста́рий ві́к, чи че́рез по́вагу, яку ста́рий Лу́ць ма́в у се́лі, не зна́ти, до́сить що́ то́рохті́ння Га́нни оди́н Лу́ць умі́в уга́мувати кі́лькама сло́вами. І те́пер вона за́мовкла, але та́ки не мо́гла вга́мувати зло́сті, то́ж, і́дучи до ха́ти, ко́пнула пса, що ле́жав під поро́гом, і трі́снула две́рми та́к, що а́ж ха́та за́трясла́ся й ві́кна за́дзвени́ли. Лу́ць усе́ ще́ сто́яв на́д ону́кою і вти́рав сльо́зи.

– Го́ді, тату́, – ка́же си́н, – тре́ба що́сь з ди́тиною зро́бити, – і пі́шов до ха́ти, а ста́рий сто́яв усе́ як при́кований.

Андрі́й зна́в, що́ тре́ба ро́злуче́ну жі́нку при́добри́ти, бо́ ж го́ді, що́б ста́рий мі́г усе́ бу́ти з ди́тиною і за жі́нкою на́гляда́ти.

– Слу́хай, Га́ню, яка́-бо ти не́ро́зва́жна! – промови́в Андрі́й до жі́нки, пе́ресту́пивши по́ріг. – Пре́фект хо́тів ви́ддати ди́тину, а ра́зом з не́ю ха́ту, два́дцять мо́ргів гру́нту і все до́бро Лука́шів Я́бчакові... це́ шко́да ж, що́б те́ все пі́шло в чу́жі ру́ки.

Ганна була дуже ласа на такі дурнички, тож і тепер від цих слів чоловіка зараз подобріла. Однак, аби не перейти так відразу з лиха в добро, звернула цілу струю своїх медоточивих слів на Ябчака:

– О, мудьо якийсь! Йому хочеться шляхетського ґрунту та шляхетську дитину на виховання брати!.. А ми ж від чого? Або ми чужі?.. Ходи ж до мене, бідна сирітко, моя Олюнечко! Останнім кусником хліба буду ділитися з тобою – не дам тобі пропасти...

І взяла дитину з рук мужа, поклала на запічку, а сама взяла нецьки, налила теплої води, що грілась у великій горшці, і положила дитину в теплу воду, держачи одну руку під голівкою, щоб дитина не залилася, а другою обливала її марненьке дрібне тіло.

Андрій, хоч знав добре, яка душа в його жінки, не казав нічого, щоб її не дражнити. Постояв мовчки і вийшов відтак надвір.

– А що? – спитав старий. – Не замучить дитини?

– Не бійтеся, тату, вже все добре. Тепер купає її.

Але ні слова не сказав, чим він піддобрив її.

Старий махнув рукою.

– Ей! Чорта свяченою водою відженеш, але добрим не зробиш....

– Я тату, тепер іду туди... Префект має зараз хату печатати. Там худібка осталася, треба порядок зробити, – і пішов до хати Лукашів.

Ганна тим часом викупала дитину, завинула в сухі шмати, а воду вилила надвір, нецьки поставила сторчма під хату. Дитина, зогрівшись під подушкою, якою її Ганна прикрила, заснула тихенько.

Коли Андрій прийшов під хату Лукаша, застав там уже комісію, складену з префекта й усього уряду громадського. Всі увійшли до хати і стали оглядати те, що осталося по Лукашах.

Префект не дозволив забирати того, що ще лишилося на постелі й коло постелі.

– Гм... буде з вас того, що в скрині і в комірці, а це все треба спалити... Так нам наказали з бецирку⁴.

Скриня була замкнена, а ключ висів на цвяху під образами. Андрій просив кількох сусідів, щоб йому допомогли винести скриню. Та префект спинив:

– Гм... за дозволом. Мусимо оглянути, що є в скрині, бо то сирітське добро, й треба його буде колись віддати. Ви, пане Стефане, списуйте кожний кусник... Як з'їде обсигнація⁵, буде все готове.

Поки писар з іншими списав, що було в скрині, префект пішов до комори. Виявилося, що Лукаші були таки добрими господарями. В коморі, крім зимової одежі, було всяке добро: мука, каша, квасоля, горох, біб; було масло і сир, сметана і солонина – все-все, що потрібно. Префект казав усе списати і повиносити.

Відтак пішли до стайні й стодоли, що під одним дахом прилягали одним боком до городу з садком.

Усі знали, то в Лукашів була пара коней, пара волів, дві корови і чотири штуки молодняка. А де ж те все поділося? Стайня заперта, але по всій худобі ані сліду. Всі сплеснули руками. На ж тобі! От якийсь безбожник забрав усе дочиста... хоч би одно телятко лишилося!

Андрій лютував найбільше. Він щойно думав про те, як стане господарем на ціле Закуття, а тут якась чортова мати наслала злодіїв...

– Треба дати знати до шандарів! – озвався хтось з гурту.

– Що тут шандарі тепер порадять? Злодій газдував тут, здається, десь перед трьома днями, а знаєте, що коби лише за канал – пропаде все, як сіль на воді... Що тепер шандар знайде?

⁴ З округу.

⁵ Комісія, що робить список спадщини.

За каналом починався густий вербовий ліс і займав дві квадратні милі простору аж до Вибулова. Там водилися вовки та ховалися злодії-конокради; в такій гущавині годі було їх виловити.

Стало на тім, що жандарма повідомиться аж тоді, коли він прийде до села.

Хліб, що Лукаш успів іще позвезити, стояв у садку в стіжках. Комісія перечеислила копи, оцінила, скільки варті, посписувала вози, плуги і борони, записала жорна, ступу і січкарню.

Андрій побіг городами до своєї хати, запряг свої коні до воза й вернув сюди. Ганна думала, що Андрій привезе усе добро кіньми і возом небіжчика Лукаша... Їй зараз щось те не подобалося, бо Андрій, не сказавши їй нічого, запряг коні й поїхав.

Коли заїхав перед хату Лукаша, префект показав йому все добро, складене на подвір'ї, і сказав поважно:

– Гм... Оце все віддаю вам, пане Єнджею, в посяданє, як опікунові малолітньої. Маєте дитину годувати, а майна її доглядати, як свого власного, бо за все відповідаєте. А тепер підпишіть!

Андрій вклонився префектові, зробив пером на папері знак хреста і почав при допомозі сусідів накладати на віз здобуток Лукашів. Петро Ясів заїхав зі своїм возом і поміг Андрієві забрати, що на його віз не влазилося. Тепер Андрій кланявся на всі боки, дякував сусідам за ласкавий труд і запросив усіх до корчми.

Коли вози заїхали на обійстя, Ганна не втерпіла і спитала:

– А де ж коні?

– Злодії покрали.

– А корови?

– Так само.

– А воли?

– Все дочиста!

– Матко найсвентша! Та він бога не боявся кривдити сирітку! – закричала Андрієха й побігла до хати, щоби, либонь, звістити про цю страшну кривду властительку, котра ще спала на постелі свого вуйка.

III

Корчма на Ячменівці стояла окремо в західній стороні села. До неї заходила лише шляхта, а хлопи, навіть проїжджі, та мандрівні торговці-міньяльники минали її як лихого, щоб не здибати якого нетверезого шляхтича, – а то була б халепа!

Та хоч та корчма звалася шляхетською, не різнилася нічим від інших галицьких корчем. Така сама обідрана, замазана, шибки повибивані і позаліплювані папером, довкола неї калюжі та вонюче болото. І всередині не була інша. Перша кімната без помосту, з витоптаною ямою на середині і брудними лавками довкола. В однім кутку шинквас, цебто перегородка з дерев'яною решіткою, за котрою стояли різної міри пляшки з грубого білого скла та бляшані, від старості й неохайства почорнілі мірки. Стояв тут і стілець, на котрім, мов на престолі, засідали старий бородатий Янкель або його жінка, розпатлана Рифка. Навпроти шинквасу – довгий дубовий стіл і кілька крісел теслярської роботи. Друга кімната, так званий ванькир, хіба тим була ліпша, що тут було повно всякої всячини, що нікуди й обернутися. Стояв тут стіл лакований, призначений для шабасу або для знатніших гостей, кілька помальованих крісел, ліжко, вистелене подушками в строкатих наволочках майже під саму стелю, і шафа з усякими книгами та святковою одежею. На шафі стояв капелюх Янкеля у бляшаній коробці, кілька мосяжних ліхтарів і скринька з ритуальними приладдями, тобто зі смертною сорочкою і заповідями. Друга шафа була замкнена. Під стіною, навпроти ліжка, стояв банкетель – лавка, котру можна розсунути і спати на ній, як у ліжку. В самім кутику, навпроти однісінького вікна, стояло кілька бочок з горілкою й гараком.

Янкель був знаним орендарем; він був душею закуттянської шляхти, знав з кожним до ладу дійти, знав, як до кого заговорити, знав, хто чого потребує. За те любила його шляхта і звала шляхетським жидом. Тож коли раз Янкель не заплатив оренди і пан викинув його з корчми, заворушилася вся шляхта, як бджоли у вулику. Новому орендареві дошкулила своїми шляхетськими збитками так досадно, що він сам утік з корчми. Дідич не міг цьому зарадити – раз, тому що боявся звернути неласку шляхти проти себе, а друге, що двір був далеко від корчми, на другому кінці села, тож не міг кожного разу боронити нового корчмаря.

Не знати, чому шляхта так любила Янкеля і не могла обійтися без нього, – досить, що лиш Янкель, один Янкель, міг бути на Ячменівці. Янко не різнився нічим від інших орендарів, а шляхту привертав собі тим, що ніколи не зрадив, що діялося в корчмі, та й умів віддати честь шляхетським клейнодам, незважаючи на те, чи властитель їх був у капоті і пасових чоботях, чи босий і в полотнянці. Янкель був нецікавий, маломовний, а коли він сидів за шинквасом і кутив свою глиняну шемницьку люльку на цибуху з кишкою, то щоб у корчмі укладалася навіть змова на його довгу бороду, з котрої мала би зробитися щітка до чесання поросят, не відізався б ні словом і не перебив би такої злющої бесіди. Він мав ангельську терпеливість. Раз лише, як оповідає закуттянська хроніка, терпеливість Янкелева перебрала міру, і він розсердився.

Було це на різдво. Шляхта-парубки пішли колядувати до Янкеля. Заспівали одну-другу пісню (але не коляду), а вкінці став один «віншувати» ламаною польською мовою. Янкелеві сподобалося те дуже, та став наливати з барилки в квартову пляшку «шабасівки» для колядників у міру компліментів «віншування».

- Дай боже, пане Янкель, щоби ви мали сто палаців!
- Дай боже, дай боже! – каже корчмар.
- У кожному палаці щоби було сто покоїв!
- Дай боже, дай боже!
- А в кожному покою сто єдвабних ліжок!
- Дай боже, дай боже! – і доливає Янкель пляшку мало що не повну.
- А на кожному ліжку щоб ви сто років перележали на холеру! – гукнув хтось із гурту.

– Бодай тебе дідько взяв! – а пляшка Янкелеві ледве з рук не випала спересердя. Сплюнув поза себе і сховав пляшку до шафи.

Це була єдина пригода, що вивела Янкеля з терпеливості. Поза тим був він усе тихий, спокійний, як до потреби: сумний або веселий. Говорив лиш тоді, коли йому було треба або як мусив на питання відповідати.

Як сказано, до цієї корчми, крім шляхти, не заходив ніхто більше. Тут відбувалися всі важливі справи громадські, тут судилися спори сусідські. Такі справи вигравав найчастіше Янкель, бо шляхта мирилася горілкою або гараком.

Крім гостей, котрі не поминули ніякої нагоди, щоби вступити до Янкеля, а в неділі і свята то таки вмисне йшли на Ячменівку, мав Янкель і таких, що від нього майже не виходили. Такими були Асафат Базів та Петро Криворучкий, тому так називаний, що від роду на одній руці не мав ні одного пальця. Оба були шляхтичі, оба бездомні, нероби, а жили дурничками. Судиться, бувало, яка справа в корчмі – вони робили службу возних трибуналу давніших судів Речі Посполитої.

Іноді засуджено когось на різки – вони й тут виконували болючу функцію. При тім напилися з коштів процесу, закусили та ще й закурили. А вже ж то велика нужда змушувала їх найматися на який день робити до заможного шляхтича.

В пору, як починається це оповідання, вони несли службу холерників, а корчму на Ячменівці зробили собі рятунковою станцією.

Асафат був хлоп низького зросту, грубий, з надутими жовтими щоками, з волоссям як щітка та підпухлими від перепою очима. Петро був високий, стрункий. А обидва – сильні як ведмеді.

Хоч вони ходили обдерті й замаргані, хоч займали таке принизливе становище, однак не перестали бути шляхтичами. Тож не було забави ні празника, де б Асафат і Петро не мали вступу. Всюди їх радо приймали, тим радіше що Асафат грав у сільській капелі на решето, а Петро був першим штукарем і оратором на ціле село. А може, й побоювалися тих двох приятелів, бо обидва були славні розбийголови, а хоч нікого не зачіпали, та не дали дуги собі в кашу.

Асафат і Петро відвезли Лукашів на холерний цвинтар і вернули знов на Ячменівку.

– Гей, Янкель! Горілки! – гукнули з порога.

Той наляв. Випили по чарці.

– За двоє два! – каже Асафат.

Випили знов.

– Знаєте, Янкель, Лукаші обоє вже... ого! – і махнув рукою.

– Але? – питає шинкар. – А коли?

– Господь їх знає... зо три дні лежали мертві, а ніхто не знав. Щойно ми вивезли.

Янкель лиш головою покрутив.

У тій хвилі ввійшов до корчми Стефан Ясів.

– Дзінь добрий! А ще нема нікого?

– Є ми... та й ви прийшли, то вже й усі.

– Я не те хотів сказати... Андрій Лукашів запросив усіх на почесне... буде нас тут більше.

Асафат глянув на Петра й усміхнувся. Петро й собі моргнув, та й Янкелеві щось ніби усмішка під носом пробігла.

– Певно! – відзивається Петро. – Добре поживився... має звідки платити.

– Та що говорити, пане Петше! Де ж би? Таж то сирітське.

– Ага! В сироти два животи, – каже Петро.

– Сироту де зловиш, то бий! – доповідає Асафат.

Всі засміялися гуртом.

Тим часом шляхта почала сходитися по двоє, по троє до корчми. Кожний вітав присутніх своїм «дзінь добрий», кланявся кашкетом і сідав коло стола.

Надійшов префект. Усі повставали на привітання, поклонилися чемно і запросили його на почесне місце.

Вкінці надійшов і Андрій. Він був якийсь не свій – не знати, чи згризений смертю своїх швагрів, чи втішений тим, що йому дісталось.

– Пане Єнджею, вам, мабуть, треба вокомана⁶, не забувайте за мене, а про нагайку я сам постараюся, – кликнув йому Асафат назустріч.

– А мене беріть за мандатора⁷! – каже Петро.

Усі засміялися.

– Жартуйте здорові, а мені в голові морочиться, що з тим усім робити?

– Відступіть мені – каже Асафат, – я буду господарити і дитину няньчити.

– Ви газдували б, як коза в капусті, – каже котрийсь шляхтич. – А худоба у вас є?

– У нього худоба за коміром аж пішки ходить, – каже другий.

Асафат насупився як міх, оглянувся, хто це з нього кепкує.

Андрій налякався, щоб не було сварки, і заговорив про інше.

– То ж то бо й біда, що худоби бракує...

– Що балакаєте, Єнджею? Таж у небіжчика Лукаша худоби доволі...

– Ого! Й одного хвоста нема... хтось покрав.

– Покрав?! – чудувалися Асафат і Петро, котрі ще того не знали.

Зійшла бесіда на те, як хто міг украсти худобу, коли в Лукашів був такий злющий собака, що не дав нікому чужому на обійстя приступити.

– Ба! Собака була замкнена в хаті, а як ми її випустили, то вганяла як скажена, – каже Петро Ясів. – Пан префект таки добре настрашився...

– Гм... настрашився не настрашився – але чого ж лізти в зуби скаженій собаці?

Андрій побалакав про щось із Янкелем, а той поставив на стіл гарнець горілки і пляшку гараку.

– За ваше здоров'я, пане префекце! – промовив Андрій, зняв шапку і, тримаючи чарку в руці, поклонився префектові. – Дай боже довгий вік прожити – віват!

Андрій вихилив горілку до рота, потримав її хвильку, проковтнув, скривився і сплюнув набік. Відтак налив другу чарку і подав з поклоном префектові. Префект устав, узяв чарку до рук, відкашлянуv і каже:

– Дякую, пане Єнджею! Дай боже й вам довгого віку! Споживайте здорові ваше добро та щоби вивели в люди дитину, котру вам віддали під опіку, – віват!

І знов понеслося по корчмі грімке «віват».

Андрій наливаv чарку, подаваv чергою і кланявся, але вже не так низенько, як префектові. Кожний шляхтич промовляв кілька слів, а відтак випорожнюваv чарку.

Янкелиха поклала на стіл кілька шабасових гуглів⁸, миску сиру й горня сметани. Принесла зеленої цибулі, накришила до сиру, вим'яла разом, посолонила й налляла сметани. Цей мішанини понакладала на тарілки і порозставляла на столі. Префектові дісталася найкраща тарілка.

Шляхта взялася до роботи. Кожний краяв кавальчик гугля, мачав у миску і, відгортаючи лівою рукою вуса, правою вкладав обережно до рота. На хвилю втихла розмова, чути було лише ляскання язиків, задоволених смачною їдою. Хто скоріше упорався, запивав горілкою.

Як уже всі скінчили їду, поставила Рифка горнець кип'ячої води й кілька склянок з грубого зеленого скла. Варехою наливала гарячої води до склянок і ставила перед гостей, а ті знов доливали собі гараку з пляшки, від чого вода набирала червоної окраски. Кому було води

⁶ Економа.

⁷ Суддю.

⁸ Булок.

забагато, зливав зі склянки таки на поміст. Не стало склянок для всіх, тож дехто здіймав горня з полиці, а дехто таки мусив ждати, аж старший гість вип'є. Вимити склянку, з котрої пив попередник, вважається обидою його так само, як обидою було б обтерти пищик цибуха, коли шляхтич шляхтичеві дасть покурити.

– Оце добре проти холери! – перервав мовчанку один з гостей. – Вода гаряча, гарак добрий... все те розігріє кишки – та й трохи безпечніше...

– Е! Або холера таке вже велике лихо? Не одному вона вийшла на добро, – каже Петро і глядить з усмішкою на Андрія.

– Авжеж, – підхопив Антін Михасів, свояк Андрія. – Петро і Асафат, либонь, попухли би з голоду, якби не возили мерців...

– Пильнуйте-но ви свого носа, пане Антоні, не наших мерців! – каже Асафат.

– Вже ж то ми не заробимо на холері стільки, як ваш швагер Єнджей.

– Мовчіть! – крикнув Андрій, а відтак додав плаксивим голосом: – Ах, я би віддав і свій маєток, аби лиш Лукашів охоронити від того нещастя...

– Бодай так пси траву пасли, як це правда! Ваша Ганя обдерла б вам чуба аж до потилиці, якби ви хоч одно стебло дали кому з обійстя!

Всі зареготали.

Андрій розсердився ще гірше, що люди знають, як жінка ним вередує.

– Кажу вам, Асафате, не пхайте носа до чужого проса, бо розіб'ю!

Асафат, випивши за трьох, не гадав не поспробувати своїх кулаків.

– Е, пшоняна каша смачна, та ще як з чужого поля просо; але ледве чи Лукашева донька покуштує її...

– Мовчи, волоцюго, бо...

– Ого! Вважай, щоб я не виволік тебе, як твого швагра...

Андрій не втерпів, ухопив склянку й замахнувся на Асафата. Однак саме тоді схопив хтось його за руки, і склянка впала на землю. Андрій кинувся з кулаками на свого противника, але інші не допустили до бійки.

Префект, що був зайнятий до цієї пори поважною розмовою з сусідом, змішався тепер до суперечки.

– Гм... панове, заспокойтеся, я забороняю...

Ще не договорив, коли вбіг до корчми хлопчина, зняв шапку перед шляхтою, а до орендарки щось пошептав стиха. Орендарка приступила до стола і сказала голосно:

– Дмитро Яців помер!

– Дмитро?.. Господи! А то мете! – Всі стали хреститися, а Асафат і Петро пішли, щоб сповнити свій обов'язок.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.